

**MANİSA MERKEZ KÖYLERİNDE
DAVRI/ DAVIRI EDATI**

Ayşe İLKER

ÖZET

Bu makalede, Manisa Ağızları Projesi çerçevesinde toplanan dil malzemesinin değerlendirilmesi esnasında karşılaşılan davrı/davırı edatı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manisa merkez köyleri, davrı edatı, varsayım

**DAVRI/DAVIRI PREPOSITION
IN MANİSA CENTER VILLAGES**

ABSTRACT

At Manisa Dialects Project, some language texts have been found from Manisa. There is Davrı preposition in this text. In the article this preposition is examined.

Key Words: Manisa center villages, davrı preposition, assumptions

Türkiye Türkçesi ağzlarının ve bununla birlikte Orta Asya Türk lehçeleri ağzlarının, yazı dillerinde bulunmayan ve kullanılmayan pek çok ögeyi bünyelerinde korudukları, bu alanda çalışan bilim adamlarının malumudur. Ağzlar üzerinde yapılan çalışmalar, bir yandan bilinmeyen ve belirsiz kalmış konulara ışık utarken bir yandan da Türkçenin çok geniş coğrafyasında var olmuş söz dağarcığının ne kadar yetkin ve zengin olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu aynı zamanda Türkçeyi konuşan insanların, anadillerini işleme ve geliştirme konusundaki maharetlerini de göstermektedir.

Bu makalede ele alınacak söz de Türkiye Türkçesi ağız coğrafyasında kullanılma ve yayılma alanı açısından sıklık göstermeyen ve edat olarak kullanılmış bir örnektir. Necmettin Hacıeminoğlu, “ Türk Dilinde Edatlar” konusunu işlerken özellikle başlangıçtan, yani

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

en eski Türkçe metinlerden başlayarak zamanımıza kadar yazı dillerinde kullanılmış örnekleri ele almış ve bunların oluşumuyla ilgili görüşlerini belirtmiştir (Hacıeminoğlu , 1984). Hacıeminoğlu'da yer alan edatların çok büyük bölümü ağızlarda da türlü ses değişiklikleriyle yaşamakta ve kullanılmaktadır. Ancak örnekleyeceğimiz edat ise Hacıeminoğlu'da yer almamaktadır. Bu edat, **davrı/davırı** sözüdür.

2006 yılında, Celal Bayar Üniversitesi'nin "Bilimsel Araştırma Projeleri " kapsamında başladığımız *Manisa Ağızları* projesi için 2007 yılı da dahil olmak üzere Manisa'nın bütün ilçeleri ve bu ilçelerin tespit edilen köylerinden dil malzemesi toplanmıştır. Büyük ölçüde deşifresi tamamlanan bu metinler dilimizin tarihî meseleleriyle ilgili ipuçları da taşımaktadır. Bunlar, çalışmanın ilerleyen safhalarında ele alınacaktır. **Davrı/davırı** edatının varlığı ve kullanımı ise bu projenin en ilgi çekici konularından biri olmuştur. Manisa'nın sadece birkaç merkez köyünde tespit ettiğimiz bu edatın, *Derleme Sözlüğünde* verilen bilgiye göre, İzmir, Balıkesir, Kütahya , Eskişehir ve Ankara'da da kullanıldığı görülmektedir. *Derleme Sözlüğü*, Manisa'nın ilçelerinden Akhisar, Gördes ve Kırkağaç'ı da kullanım bölgelerinde göstermiştir. Ancak, bizim Akhisar, Kırkağaç ve Gördes'ten derlediğimiz metinlerde **davrı/ davırı** edatı tespit edilmemiştir. *Derleme Sözlüğü'nün* tanıklığına göre Kütahya bölgesinde varlığı bildirilen bu edat Gülensoy'da yer almamıştır(Gülensoy, 1988). Yine 1950 'li yıllarda Kütahya'nın bir ilçesiye, sonraki dönemlerde il olan Uşak üzerine Gülsevin tarafından yapılmış ağız çalışmasında da bu edat tespit edilmemiştir (Gülsevin, 2002). Denizli, Kütahya, İzmir, Manisa , Aydın ve Muğla'dan topladığı dil malzemesiyle Güney-Batı Anadolu Ağızları üzerinde bir ses bilgisi çalışması yapan Korkmaz'da da bu edat yoktur (Korkmaz, 1956). Ancak Balıkesir ağızları üzerinde doktora tezi yapmakta olan Hüseyin Kahraman'ın **davrı** edatını bu bölgede tespit ettiğini danışmanı Prof.Dr. Leyla Karahan'dan sözlü olarak öğrenmiş bulunmaktayız. Balıkesir'de bu edatın kullanıldığı *Derleme Sözlüğü*nde de tanıklanmıştır.

Manisa merkez ilçeye bağlı Avdal, Osmançalı, Kozaklar, Çamlıca ve Saruhanlı ilçesine bağlı Bedeller

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

köylerinde tespit ettiğimiz **davrı/ davırı** edatı bir benzetme edatı olarak kullanılmakta ve tam olarak **gibi** anlamını taşımaktadır. *Derleme Sözlüğü*nde de edatın anlamı “ gibi, benzer” biçiminde verilmiş ve “*Bu öküz **davrisını** bulamadım .*” cümlesi örneklenmiştir. Edatın tespit edildiği merkez köylerin dört tanesi, Manisa’da Yunt Dağları köyleri olarak bilinmekte ve anılmaktadır. Bu köyler, dağ köyleridir ve Yunt Dağları silsilesinin içindedir. Bedeller köyü ise , Saruhanlı ilçesine bağlı köylerdendir ve yükseltisi ise diğer köylerden daha aşağı seviyededir.

Manisa merkez köylerinde ve Bedeller’de tespit ettiğimiz bu edatın kullanımını aşağıdaki cümlelerde görebiliriz:

*Üstü başı basma kesme dediin **davrı**...*Başka ne dem, burçak, darı dediin **davrı** (Avdal, Huriye Yılmaz, 70 yaşında).

*Gadeş olyoz biz, aynı onun **davırı*** (Osmançalı, Fatma Doğan, 70 yaşında).

*Düünner burada amcanın dedi **davırı** üç gün üç gecedi da önce* (Çamlıca, Şevki Çetinkaya, 52 yaşında).

*Namazlık, bez şe diyen **davırı**...*Nouttur şedir diyen **davırı** pişiryola (Kozaklar, Sultan Turgut, 73 yaşında).

*Sütlaş olur, sütlaş **davırı** ederle* (Bedeller, Zeynep İnce , 94 yaşında).

Verilen örneklerden de görüldüğü üzere edat tam olarak **gibi** anlamını işaretlemekte ve bu işlevde kullanılmaktadır. Son çekim edatı olduğu da açıktır: **Dedii davrı, diyen davrı, onun davırı, sütlaş davrı** . Kullanımları örneklenen bu edatın muhtemelen, gidemediğimiz bazı köylerde de tespit edilebileceği beklenir. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağız coğrafyasında da derleme yapılmayan bölgelerde kullanılmakta olabilir. Bunların dışındaki asıl soru ise , **davrı/ davırı** edatının hangi fiil veya addan bu biçime girmiş olduğudur.

Söz konusu edatın meydana geliş biçimini ve **gibi** anlamlı bir son çekim edatı haline dönüşünü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

sorgulamak için birkaç bakış açısından meseleye yaklaşabilir ve bunları da bilimsel yollarla tartışabiliriz:

1. Edatın tari hî biçimi eğer Türkçe bir kelimeye dayanıyorsa “ tavrı/tavırı, tawrı/tawırı“ fonetik değerlerinde kelimeler elimizde olmalıdır. Bu ses değerlerinde bir adın kullanımını tari hî belgelerimiz tanıklamamaktadır. Ancak, aynı ses değerlerinde bir fiil *DLT*'de tanıklanmaktadır: **tawra-** “davranmak, büyümek, kuvvetlenmek” ; bu fiil tabanından yapılmış bir ad : **tawrak** “ çabuk, acele, kıvrak, çalışkan”

2. Edat, eğer alınma bir ada dayanıyorsa bu ses değerlerine en yakın ad dilimize Arapça'dan girmiş olan **tavır** kelimesi olmalıdır. Batı Türkçesinin hem Türkçe kökenli hem de alınma kelimelerdeki kelime başı **t-> d-** eğilimi bu adda da olabilir.

3. Edat, Orta Asya Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında (Gaziantep, Sivas, Tokat, Erzincan) görülen ve yük, ağırlık, eş, denk, benzer, çift olan şeylerden biri, taraf, yan , civar anlamlarını taşıyan **tay** adıyla ilgili olabilir.

4. Edat, Türkçenin en eski edatlarından biri olan “teg” edatının, tarihi süreçlerde farklı ses ve biçim değerleriyle kullanılmış bir hali olabilir: teg>tag> dag ve buradan belki de örnekleme yoluyla yön gösterme ekini alarak ve bir de son seste bir -g>-v değişmesini var sayarak dagrı>davrı biçimini almış olabilir.

Bu dört bakış açısı veya varsayımı şimdi tek tek ele alabiliriz:

1. Eğer Manisa ağızlarında ve diğer birkaç ağızda tespit edilen **davrı/davırı** edatı *DLT*'te tanıklanan tawra-fiilinden geliyorsa, bu fiilin sonundaki ünlü darlaşmasını izah etmek mecburiyeti doğar. Buna göre, fiil **tawrayı** biçimli bir zarf-fiilli kullanımdan sonra kalıplaşarak tawrayı>tawrı>davrı biçimini kazanmış olmalıdır. Bu kalıplaşmış ve donmuş bir yapı haline gelmiş olabilir. Edatın **gibi** anlamıyla bağı ise fiildeki **kuvvetlenmek** temel anlamı olmalıdır. Eğer zarf-fiilli kullanımdan bu biçimi almamışsa doğrudan **tawrı-** fiilinden kalıplaşmış olması gerekir. *Derleme Sözlüğünde* bu fiilin **davrimak:**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

davranmak biçimiyle tespit edildiğini not olarak söyleyelim.

2. **Davır/davırı** edatı eğer **tavır** kelimesinden geliyorsa yine son sesteki dar ünlüyü izah etmemiz ve **tavır** kelimesinin ağızlarda **t-> d-** değişmesine girip girmediğini araştırmamız gerekir. Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan pek çok metin yayınının sözlük bölümlerinde **tavır** kelimesinin “tavır, hal, hareket, davranış biçimi” anlamıyla **davır** biçiminde yer almadığı görülmüştür (Adana ve Osmaniye, Aybastı, Edirne, Erzincan, Erzurum, Kütahya, Malatya, Muğla, Nevşehir, Ordu, Sivas ve Tokat, Uşak, Zonguldak-Karabük- Bartın ve Caferoğlu'nun Toplamalar'ı).

Ama buna rağmen, **tavır>davır** (hal, hareket, davranış biçimi) değişmesini var sayarak **davır** edatını izah edebilir miyiz? Bunun için iki ihtimal var. Birincisi, **davır** adı üzerine addan ad yapma eki olan +II ekinin getirilerek **tavırlı>davırlı>davır>davır** gelişmesinin olabileceğini düşünmek. Burada edatların Türkçedeki karşılaştırma ve sınırlandırma işlevleri üzerinde bir çalışma yapan ve 14 çekim edatı üzerinde hem karşılaştırma hem sınırlandırma işlevini örneklerle açıklayan Öner'in Türkçenin lehçelerinden örneklediği ve sadece karşılaştırma işleviyle kullanıldığı için araştırmanın dışında tuttuğu alınma ve Türkçe kökenli edatlardan “ yanlıg, menizlig, misillig, tösli, şekilli, formalı, türsünlü, sıfatlı, hallı, kılıklı, matallı, terizli, sıyaklı,kurlı, yanlı “ edatlarını **ad+ II/+IIG** kuruluşuna örnek olarak göstermek gerekir (Öner, 1999 I-II: 149). Bu örneklerde +II ve +IIG biçimli edatların hem Türkçe kökenli hem de alınma kelimelere eklenerek sadece karşılaştırma işlevinde edatlara dönüştüğü görülmektedir. Öner , 14 edat içinde **+II** ile türemiş ve hem karşılaştırma hem de sınırlandırma işlevinde kullanılmış **tekli, denlü, çenli, çaklı, hetli** edatlarını örnekler (Öner, 1999 I-II: 149). İkinci ihtimal ise, **tavır>davır** değişmesinden sonra iyelik eki kalıplaşmasıyla **davır+ı** olabileceğini düşünmek. **Gibi** edatında görüldüğü üzere, bu edatta da böyle bir kalıplaşma meydana gelmiş olabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Şimdi asıl soruya geçelim: **davrı/davırı** edatı da örneklenen bu edatlar gibi sınırlandırma veya karşılaştırma işleviyle kullanılmış ve alınma kelimelere de **+II yapım eki** veya **+I iyelik eki** eklenerek edatlaşmış bir yapı mıdır? Gerek Manisa ağızlarından verilen örneklerde gerek *Derleme Sözlüğü*ndeki örnekte **davrı/davırı** edatının tam bir karşılaştırma işlevi vardır. Ama sınırlandırma işlevi yoktur. En azından metinlerde bu tespit edilmemiştir. Hem karşılaştırma işlevinin kesinliği hem alınma kelimelere **+II** ve **+IIG** ekinin getirilerek bu yapıların edata dönüşebileceği **davrı/davırı** edatının bu yolla yapılmış bir edat olabileceği ihtimalini kuvvetlendiriyor. Ancak iki sebep, bu kuvvetlenmenin temelini sarsmaktadır: Birincisi **tavır** kelimesinin ağızlarda beklediğimiz **davır** biçimiyle hiç karşılaşmamış olmamız. İkincisi de, diğer edatlaşmış yapılarda özellikle iki heceli alınma adlarda **+II** ekinin her hangi bir ses olayına (hece yutumu, ses düşmesi) uğramamış olmasıdır. Ayrıca, Öner'in hem sınırlandırma hem de karşılaştırma işleviyle verdiği örneklerin de tek heceli Türkçe kelimeler olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bütün bunlara rağmen, tavır adından **+II** ile bir türeme, **davrı**'yı şu gelişmeyle mi açıklayacaktır: **tavır+lı> davır+lı> davrılı>davrı** ? Eğer bu olasılık dışarıda bırakılırsa **tavır+ı** yani iyelik ekli kalıplaşmanın ses değerleri bakımından oluşması daha kolay ve daha uygun görünmektedir: **tavır> davır> davır+ı>davırı/davrı**

3. Eğer davrı edatı **tay** adından geliyorsa, son sesteki **-y>-v** değişmesini izah etmek mümkün olmayacaktır. Eren, **tay** sözünü 'hayvanın bir yanındaki yük ' anlamıyla verir ve Farsça **tay**'dan getirir (Eren, 1999: 399). Gülensoy 'da **tay** madde başı olarak alınmamıştır (Gülensoy, 2007). Bunlardan başka son hecedeki **+rı** biçimbirimini de yön gösterme eki olarak göstermek akla uygun gelmemektedir. Ayrıca **tay**'ın Türkçe bir söz olduğunu göstermek için **dek>tey>tay** biçiminde bir gelişmeyi izlemek gerekecektir.

4. Eğer edat, **teg** edatının ünlü kalınlaşması sonucu oluşan biçimi **dag'** dan geliyorsa bunun üzerine dar ünlülük **+rı** yön gösterme ekinin eklenebilmesinin izah edilmesi gerekecektir. "teg" edatının ünlülerinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

kalınlaşması ve başka çekim ekleriyle kalıplaşması sonucu ortaya çıkan biçimi **dakın**< **dak+ı+n** örneği (Öner 1999/I-II: 154), bizim için yol açıcı olabilir ve vasıta eki kalıplaşmasıyla **dakın** olabiliyorsa yön gösterme eki kalıplaşmasıyla “tegrü> tagru> dagru> davru>davrı” gelişmesi de mümkün olabilir yargısına götürebilir.

Görüldüğü üzere, dört bakış açısı ve varsayımın, kendi içlerinde taşıdığı bazı fonetik imkansızlıklar vardır ve bundan dolayı **davrı/davırı** edatı kesin olarak şu biçimden gelmiştir demek oldukça güçleşmektedir. Ama yine de biz bu bakış açısı ve varsayımlardan en çok mümkün olanın 1. varsayım ile ve 2. varsayımın ikinci olasılığı olduğunu söylemek istiyoruz. Bunlar Türkçenin ses yapısına daha uygun ve bilimsel veriler bakımından daha somuttur. 2.varsayımın ikinci olasılığı olan **tavır>davır>davır+ı> davırı/davrı** için, kendi doğum yerim olan Gördes merkezde söylenen bir kelimeyi örneklemek istiyorum: **dabiyet**. Bu kelime Gördes merkezde, **huy, tabiat, yaradılış, mizaç** anlamlarıyla hem olumlu hem de olumsuz anlamıyla **”dabiyetsiz”** biçiminde kullanılmaktadır. Açıkça görüldüğü üzere bu kelime dilimize Arapça’dan girmiş **tabiat** kelimesinden başka bir şey değildir. Bu örnek, **tavır** sözünün Türkiye Türkçesi ağızlarında **davır** biçiminde görülmemesi olumsuzluğunu bir parça gidermektedir ve tavır> davır değişmesinin olabileceğine imkan vermektedir.

Bunlardan başka, dilde imkansızlık olmadığı ve gündelik hayattaki acele, telaş ve hızın dile de yansiyarak varsaymadığımız pek çok biçimi ortaya çıkarabildiği düşünüldüğünde, burada varsayılmayan bir bakış açısıyla da bu edatın oluşmuş olabileceği ihtimal olarak söylenebilir.

Dil bir mucize ise, Türkçe bu mucizenin en parlıtlı göstergelerinden biri. Ercilasun, ”Bir sözlükte yer alan elli bin kelimeyi, sayısız örgüler içinde bir araya getirirsiniz. İşte dil bu sayısız örgü ve örneğin evrenidir. Binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından yaratılan bir evren. Aynı kelimeler, sonsuzluğa doğru uzanan zamanda, daha milyonlarca örnek ve örgü içinde kullanılacaklar” diyordu (Güzel Yazılar 2000:VII). Her halde **davrı/davırı** edatı da Türkçenin sonsuz ve sayısız

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

örgüsü içinde atalarımızın yarattığı ve belki daha binlerce yıl Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayacak sözlerden biri olsa gerek.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali; *Muğla Ağızları*, Muğla Üniversitesi yayınları, Muğla, 2004
- AYDIN, Mehmet; *Aybastı Ağzı*, TDK yayınları, Ankara, 2002
- CAFEROĞLU, Ahmet; *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II*, TDK yayınları, Ankara, 1994
- CAFEROĞLU, Ahmet; *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, TDK yayınları, Ankara, 1994
- CAFEROĞLU, Ahmet; *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar*, TDK yayınları, Ankara, 1994
- CAFEROĞLU, Ahmet; *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, TDK yayınları, Ankara, 1995
- DEMİR Necati; *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 2001
- EREN, Hasan; *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999
- ERCİLASUN, Ahmet B.; *Güzel Yazılar, Hikayeler, Sunuş Yazısı*, TDK yayınları, Ankara, 2000
- GÜLENSOY, Tuncer; *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 1998
- GÜLENSOY, Tuncer ; TDK yayınları, Ankara, 2007
- GÜLSEREN, Cemil; *Malatya İli Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 2000
- GÜLSEVİN, Gürer; *Uşak İli Ağızları*, TDK yayınları., Ankara, 2002
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984
- KALAY, Emin; *Edirne ili Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 1998

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-
- KORKMAZ, Zeynep; *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi*, AÜ DTCFy., Ankara, 1956
- KORKMAZ, Zeynep; *Nevşehir ve Yöresi Ağızları I.cilt*, Ses Bilgisi, AÜ DTCFy., Ankara, 1977
- ÖNER, Mustafa; Edatların Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları, *TDAY Belleten 1999/I-II*, TDK y. Ankara, 2003
- SAĞIR, Mukim; *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 1995
- YILDIRIM, Faruk; *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları*, TDK yayınları, Ankara, 2006

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*